

Avdelningen för kunskapsstyrning för
socialtjänsten
Elin Fischer
elin.fischer@socialstyrelsen.se

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.L5@regeringskansliet.se.

Socialstyrelsens yttrande över betänkandet Straffbarhetsåldern (SOU 2025:11)

Justitiedepartementets diarienummer:
Ju2025/00206

Socialstyrelsens yttrande utgår från myndighetens verksamhetsområde.

Socialstyrelsens sammanfattande bedömning

Socialstyrelsen ser allvarligt på samhällsutvecklingen av grov våldsbrottslighet i Sverige, där både brottsoffer och gärningspersoner blivit yngre. Att barn och unga involveras i organiserad brottslighet är en av samhällets mest kritiska utmaningar.

Många närliggande förslag och utredningar har redovisats och pågår. Utredningen påpekar att dessa kommer samverka med de förslag som läggs fram i betänkandet. De samlade konsekvenserna för barn och unga är således mycket svåra att överblicka, vilket Socialstyrelsen också påpekade i yttrandet över delbetänkandet *Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga* (SOU 2024:39). De samlade effekter förslagen får behöver utvärderas noga.

Förslagen i betänkandet innebär sammantaget att socialtjänsten får en mindre roll när det gäller barn och unga som begår brott. Socialstyrelsen anser att det är viktigt att fortsätta värna principen om att barn och unga som begår brott i första hand ska få stöd av socialtjänsten. Socialtjänstens verksamhet ska utgå från en helhetssyn som omfattar den enskildes behov och resurser och som sätts i relation till det sammanhang och den omgivning som han eller hon är en del av. Det går även i linje med förslaget om en ny socialtjänstlag som betonar att socialtjänsten ska arbeta förebyggande, lätt tillgängligt och kunskapsbaserat.

Socialstyrelsen anser inte att utredningen i tillräcklig grad har beaktat barns rättigheter enligt barnkonventionen¹. Barn är enligt barnkonventionen särskilt skyddsvärda och har särskilda mänskliga rättigheter. Barn som begår brott är många gånger även brottsoffer. Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.

¹ Förenta nationernas konvention den 20 november 1989 om barns rättigheter

Av barnkonventionen framgår att föräldrar är ansvariga för sina barn, men att staten ska ge lämpligt konkret bistånd till föräldrar, vårdnadshavare och släktingar när de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran. I detta ingår att hjälpa föräldrarna ombesörja de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling, och att säkerställa att barn får det skydd och den omvårdnad som de behöver.² Utvecklingen med ett ökat antal grova våldsbrott är i första hand ett samhälleligt misslyckande och därmed samhällets ansvar, inte det enskilda barnets. De förslag som läggs fram i betänkandet lägger ett större ansvar på det enskilda barnet att förstå konsekvenserna av sitt beteende och situationer de hamnar i och utsätts för, istället för att rikta ljus mot samhällets och vuxnas ansvar. Det saknas även en utförlig analys över hur den föreslagna regleringen påverkar de berörda barnens möjligheter att få sina rättigheter enligt barnkonventionen förverkligade.

I övrigt lämnar Socialstyrelsen följande synpunkter.

9.6 Den lägsta straffbarhetsåldern enligt den särskilda regleringen

Socialstyrelsen **avstyrker** förslaget med följande kommentarer.

Utredarens främsta skäl för en sänkning av straffbarhetsåldern är att den pågående utvecklingen anses vara ett hot mot det straffrättsliga systemets legitimitet, men redogör inga belägg för att det skulle vara på det viset. Tvärtom skulle det straffrättsliga systemets legitimitet kunna påverkas negativt om barn som inte uppfattas förstå sina handlingar på grund av omognad ändå döms för brott, inte minst när vuxna förmått dem att utföra brottet.

Alder och mognad

Socialstyrelsen lyfte i remissvaret till delbetänkandet *Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga* (SOU 2024:39) vikten av att fortsatt särbehandla barn och unga som är lagöverträdare utifrån mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden, samt den forskning som finns gällande barns psykologiska och neurologiska utveckling.

Unga är mer benägna att söka spänning och att underskatta grader av risk. I de senare tonåren är också förmågan till impulskontroll och konsekvenstänkande sämre än för vuxna. För de barn som har exempelvis neuropsykiatrisk funktionsnedsättning eller intellektuell funktionsnedsättning är vanligen svårigheter med impulskontroll och konsekvenstänkande än mer framträdande. Människor uppnår social och emotionell mognad först i 19–21-årsåldern, och förmågan till självkontroll är fullt utvecklad först mellan 23 och 25 års ålder³. Ingen ny kunskap har framkommit om barns utveckling som gör det mer rimligt att en 14-åring ska anses mogen att dömas för brott. Dessutom visar forskning – bland annat den utvärdering som gjordes av den tillfälligt sänkta straffbarhetsåldern i Danmark åren 2010-2012 – att reformen bland annat

² FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 7, punkt 20

³ Se Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85), s. 15.

bidrog till ökad brottslighet och sämre skolgång för den studerade målgruppen 14-åringar. Återfall i brottslighet ökade inom 18 månader med 10% efter avtjänat straff. Straffbarhetsåldern höjdes åter till 15 år efter mindre än två år efter reformens införande.⁴ En ökad återfallsrisk innebär också att fler riskerar falla offer för brott.

Vidare är 15 års-åldern en tydlig övergång som samlar en rad förändringar i ansvar och möjligheter. Att åldersgränsen för att dömas för brott i mer än 100 år varit just 15 år är en bärande del av detta. En förändring av åldern för straffrättsligt ansvar skulle kunna ha destabiliserande effekter för samhälleliga överenskomna normer och regler om barns skyldigheter och rättigheter, och vad ett barn i olika åldrar kan förväntas klara av och förstå.

Barn är särskilt skyddsvärda

Enligt barnkonventionen är barn särskilt skyddsvärda och det barnrättsliga perspektivet ska prioriteras framför andra perspektiv, vilket befestes ytterligare när barnkonventionen blev svensk lag 2020. Barnkonventionen bekräftar att barn har särskilda rättigheter i egenskap av att vara barn. Vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Således har samhället en skyldighet att säkerställa möjligheten för alla barn att åtnjuta sina rättigheter, bland annat i lagstiftningen och i de reformer som beslutas. I artikel 41 framgår att ett lands bestämmelser som är mer långtgående än de som anges i barnkonventionen eller de allmänna kommentarerna ska vara kvar.⁵ Vidare framgår i FN:s allmänna förklaring av de mänskliga rättigheterna (s3) bland annat att dessa rättigheter och friheter ska främjas genom progressiva åtgärder. Således ska inga åtgärder vidtas som innebär regression, eller en försämring av, barnets rättigheter. I sina senaste rekommendationer till Sverige uttrycker Barnrättskommittén en stark oro för de straffrättsliga skärpningar, inklusive en eventuell sänkning av straffbarhetsåldern, som Sverige nu vidtar.⁶

De kriminella nätverk som involverar barn i organiserad brottslighet är hierarkiskt styrda och ”äldre” i flera åldersskikt kan vara beroende av att barn stannar i och drar in pengar till de kriminella nätverken. Utträden är hårt reglerade och kan bland annat vara förenade med skuldsättning, hot och våld.⁷ Att ålägga dessa barn, och ännu yngre barn än idag, ett straffrättsligt ansvar står enligt Socialstyrelsen i strid med barnets bästa.

Det finns idag inte något som tyder på att den inkapaciteringseffekt som skulle kunna uppnås genom att frihetsberöva 14-åriga barn skulle leda till att färre brott begås. Det finns inget som tyder på att vuxna inom den organiserade brottsligheten skulle vara mindre benägna att använda sig av barn, även yngre än 14 år, som utförare, om straffbarhetsåldern sänks och differentieras. Utöver

⁴ <https://bss.au.dk/en/insights/samfund-1/2018/lowering-the-minimum-age-of-criminal-responsibility-has-no-deterrent-effects>

⁵ <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/barnets-rattigheter/konventionen-om-barnets-rattigheter-svenska-2018.pdf>

⁶ CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 44 och 45 (b).

⁷ Brå 2023:13 bl a s 8

det föreligger, som nämnts tidigare, att det frihetsberövade barnet, vid frisläppande, löper en högre risk för återfall i brott.

Konsekvenser av en differentiering av straffbarhetsåldern kopplat till straffvärde

Det finns inget som tyder på att ett brotts straffvärde skulle ha betydelse för barns möjligheter att exempelvis bedöma risk och konsekvenser av sina handlingar. Förslaget innebär att en 14-åring ska anses besitta den mognad som krävs för att ta ansvar för ett mycket allvarligt brott, till exempel ett mord, men inte för ett mindre allvarligt brott, exempelvis snatteri. Detta trots att det mindre allvarliga brottet kan vara betydligt mer överlagt, med större möjligheter för den unge att besinna sig, och överblicka konsekvenserna av brottet.

En differentierad straffbarhetsålder av det slag som utredningen föreslår skulle leda till betydligt sämre förutsägbarhet och svårigheter att förstå vilka brott som kan ge en påföljd, inte minst för barnen i fråga. Det är svårt att tro att ett 14-årigt barn kommer förstå att han eller hon kan dömas till påföljd för vissa brottstyper, men inte för andra, inte minst om brotten begåtts vid samma tillfälle.

9.10 Den särskilda regleringen bör tidsbegränsas

Socialstyrelsen **tillstyrker** förslaget med följande kommentarer.

Om förslaget trots allt genomförs är det bättre att den är tidsbegränsad. Socialstyrelsen instämmer dock inte i utredningens bedömning att tidsbegränsad lagstiftning möter barnrättskommitténs rekommendationer till Sverige om att varken ändra eller differentiera straffbarhetsåldern för barn. Den kunskap som finns talar för att en sänkt straffbarhetsålder, tidsbegränsad eller ej, kan leda till att ännu yngre barn dras in i brottslighet, att barns utveckling hämmas, att stigma och en kriminell identitet ytterligare befästs, och att risken för återfall ökar.

10.4 Undanröjande av ungdomstjänst och ungdomsvård enligt ett ungdomskontrakt

Socialstyrelsen **avstyrker** förslaget med följande kommentarer.

Barn behöver skydd, stöd och vägledning i livet, det gäller oavsett ålder och oberoende av barnets egna handlingar. Som utredningen är inne på kan det inte förväntas att unga lagöverträdare ska kunna sköta sig exemplariskt i förhållande till planering och påföljd. Det är avgörande att viktiga vuxna runt barnet har möjlighet att skapa de förutsättningar som krävs för att den unge ska kunna fullfölja planeringen. Bland annat behövs ett löpande motivationsarbete tillsammans med den unge för att en förändring ska kunna ske. Ett av socialtjänstens huvuduppdrag är att arbeta motiverande och att få människor att själva vilja förändra en destruktiv livssituation. Även om socialtjänsten inte har några repressiva verktyg att ta till vid misskötsamhet arbetar man aktivt med att

få ungdomen att medverka i ungdomsvården och nå de mål som vården syftar till. Det finns inget som tyder på att straffrättsliga påföljder är mer brottspreventivt verksamma än sociala åtgärder. Genom utredningens förslag riskerar fler ungdomar att dömas till mer ingripande påföljder med inslag av rörelseinskränkningar, vilket i sin tur innebär en risk för återfall och ogynnsam utveckling.

10.7.1 Möjligheten till varning bör finnas kvar

Socialstyrelsen **tillstyrker** förslaget med följande kommentarer.

Barn som är lagöverträdare behöver få den hjälp som finns att tillgå, inte bara vad gäller motivation, skydd, stöd och vägledning från viktiga vuxna, utan också hjälp att förstå vad barnets brottsliga handlingar kan få för följder. Sammantaget har då barnet bättre förutsättningar att överblicka och ändra sitt beteende. Därför är det väldigt viktigt att möjligheten till varning finns kvar. Särskilt viktigt är detta om förslaget i avsnitt 10.4 om lägre tolerans för misskötsamhet för möjlighet till undanröjande av ungdomstjänst och ungdomsvård blir verklighet.

10.9.1 Ingen ungdomsvård vid brott av myndiga lagöverträdare.

Socialstyrelsen **avstyrker** förslaget med följande kommentarer.

Socialstyrelsen anser att alternativet att utdöma ungdomsvård för myndiga lagöverträdare bör finnas kvar som ett alternativ och att särskilda skäl bör kvarstå. Det är av stor vikt att den vård som socialtjänsten bedriver i enlighet med LVU som rör myndiga lagöverträdare kan fullföljas. Socialstyrelsen anser att behandlingsprincipen bör ha företräde då den unge har vårdbehov.

12.4 Endast förbud mot livstids fängelse

Socialstyrelsen **avstyrker** förslaget. Straff för barn bör inte höjas mot bakgrund av barns psykologiska och neurologiska utveckling och att barn i enlighet med barnkonventionen är särskilt skyddsvärda. Utredningens förslag innebär att det längsta straffet som kan komma att dömas ut för den som var under 18 år när brottet begicks, höjs från 14 år till 18 år.

I övrigt lämnar socialstyrelsen följande kommentarer.

Internationella studier visar på tydliga samband mellan frihetsberövanden under ungdomsåren och fysiska och psykiska hälsoproblem senare i livet, inklusive risken för tidig död, sämre utbildningsmöjligheter, sämre arbetsmarknadsanknytning samt ytterligare frihetsberövanden under vuxenlivet. Frihetsberövanden stör både den psykosociala utvecklingen och den mognadsprocess som leder fram till att de flesta barn slutar begå brott under övergången till vuxenlivet.⁸

⁸ Brå 2024:1 s. 69, betänkandet avsnitt 8.5.2 sidan 192

I artikel 37 b barnkonventionen framgår att frihetsberövande av ett barn endast får användas som en sista utväg och för kortast möjliga tid. Barnrättskommittén har också uttalat sig om att frihetsberövande är skadligt för barn och ungdomar och har negativa konsekvenser för deras möjligheter att lämna kriminaliteten bakom sig⁹. Därför rekommenderar kommittén att konventionsstaterna inför ett maxstraff för lagöverträdande barn som speglar principen om kortast möjliga tid. Det är alltså inte i enlighet med forskning och barnkonventionens bestämmelser att möjliggöra längre fängelsestraff för barn än vad som idag är gällande.

14.5.6 Ett myndighetsuppdrag behövs

Socialstyrelsen **tillstyrker** utredningens förslag men passar på att påminna om att det redan finns befintliga samverkansstrukturer på nationell nivå med de aktörer som nämns i förslaget genom BOB. I övrigt har Socialstyrelsen följande kommentarer.

Socialstyrelsen förvaltar inga behandlingsprogram, men kan bistå Kriminalvården med kunskapsutbyte gällande anpassning av de program som Kriminalvården förfogar över, för att de ska kunna användas i mötet med och vid behandling av barn. Det är viktigt att säkerställa att de behandlingsprogram som man avser använda också utvärderas i relation till barn som deltagare, och barn som riskerar återfall. De behandlingsprogram som ska kunna erbjudas behöver även finnas tillgängliga för barn som inte är frihetsberövade. Här krävs en sammanhållen lösning så att barn med allvarlig kriminalitet kan erbjudas de rekommenderade insatstyperna oavsett om de ska ske i Kriminalvårdens regi eller socialtjänstens.

Beslut om detta yttrande har fattats av ställföreträdande generaldirektören Urban Lindberg. I den slutliga handläggningen har avdelningscheferna Sabina Orstam och Pär Ödman och enhetschefen Annika Öquist deltagit. Utredaren Elin Fischer har varit föredragande.

SOCIALSTYRELSEN

Urban Lindberg

Elin Fischer

⁹ Se bl a Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet (Allmän kommentar nr 24) p. 2 och 22